

DOI: 10.31866/2617-2674.3.1.2020.202649

УДК 791.43/.45

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ КІНО В СУЧАСНОМУ ЕКРАННОМУ ДИСКУРСІ**Ірина Гавран^{1а}, Мар'ян Ботвин^{2а}**

¹ кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри тележурналістики та майстерності актора;
e-mail: yarunka.77@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6777-3038

² магістрант кафедри кіно-, телемистецтва;
e-mail: maryan096@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0466-2322

^а Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Ключові слова:

документальне кіно;
дискурс;
ринок документальних
фільмів;
документальні проекти;
кіно;
телебачення

Анотація

Мета дослідження – проаналізувати сучасне документальне кіно на вітчизняному ринку з позиції функціонування дискурсу кінематографа. **Методологія дослідження** базується на використанні наступних методів: історіографії – був використаний для огляду історії розвитку вітчизняного документального кіно; теоретико-методологічного аналізу, що полягав у вивченні ситуації, пов'язаної з трансляцією документальних кіноциклів на телебаченні; моніторингу – для вивчення спектру сучасної тематики документального кіно; соціологічне опитування – для окреслення існуючої думки глядача про сучасне документальне кіно. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше у науковій літературі здійснено систематизацію сучасних телеканалів, які сьогодні демонструють українське документальне кіно та телепроекти. **Висновки.** Станом на сьогодні, роль документалістики у кінематографі займає чільне місце та зростає кожен день. Це пояснюється формуванням українського ринку документального кіно та можливостями сучасників створювати реалістичні картини, що правдиво віддзеркалюють нашу історію. Подальші дослідження окресленої проблематики варто будувати на аспектах гібридизації жанру документального проекту та глибшому вивченні соціального ставлення до сучасного українського кінематографа.

Як цитувати:

Гавран, І. та Ботвин, М. (2020). Документальне кіно в сучасному екранному дискурсі. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 3(1), с.11-19.

Постановка проблеми

Сучасне українське документальне кіномистецтво пройшло декілька щаблів

розвитку. Кожен історичний період мав специфічний вплив на його формування. Наразі, у телевізійному просторі роль документальних стрічок модифікується

© Ірина Гавран, Мар'ян Ботвин, 2020

Надійшла 20.12.2019

і продовжує зростати. Такий процес обумовлений багатьма факторами, серед яких: формування платформи для розвитку документального кіно, збільшення попиту на даний вид кіномистецтва, а також, наявність відповідних ресурсів у вітчизняних кінорежисерів для відтворення реалістичних картин з життя української нації.

Кінодокументалістика є засобом, за допомогою якого режисери можуть донести свою візію проблем, висвітити найгостріші конфлікти суспільства та показати шляхи для їх розв'язання. Сучасні медіа платформи орієнтують глядачів на споживання якісного документального кіно. Українські телеканали активно підтримують як досвідчених, так і режисерів-початківців у створенні власних документальних проєктів, які, наприклад, висвітлюють жажливі періоди історії української нації за часів Другої світової війни, або ж Голодомору та ін. Проте, наразі перспективи та можливості даного формату не є чітко вивченими і систематизованими, потребують комплексного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження документального кіно в українському медіапросторі є досить обмеженими. Проте, є ряд теоретичних розробок та наукових концепцій як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Наприклад, у Л. Наумової, К. Шергової, К. Шершньонової та інших. Тема документального кіно частково висвітлена в публікаціях та дисертаційних дослідженнях. У роботах даних мистецтвознавців акцент ставиться на особливості розвитку сучасного документального кіно, а також визначається рівень відпо-

відності зображених картин з реальним життям. Серед зарубіжних науковців варто зазначити Б. Ніколса та Б. Леона, у працях яких висвітлюється еволюція жанрів у документалістиці на телевізійних платформах. Роботи Дз. Вертова, Дж. Грірсона та Р. Флареті також зробили значний внесок для теоретичного підґрунтя документального кіно.

Тему вивчення документального кіно як складника культури нації віднаходимо у працях О. Аронсона, О. Бердяєва, Л. Брюховецької, П. Гаврилюка, Н. Данькової, Г. Десятника, С. Горєвалова, В. Гояна, Е. Кассіра, М. Кондратьєвої, В. Курєного, Х. Ортегі-і-Гассета, В. Подороги, В. Стасюка, Л. Уайта, С. Тримбача, О. Шпенглера, В. Утілова та інших.

Мета дослідження

Мета дослідження – проаналізувати сучасне документальне кіно на вітчизняному ринку з позиції функціонування дискурсу кінематографа.

Виклад основного матеріалу

Актуальною проблемою став механізм популяризації та розвитку сучасного документального кіно. Але залишається його часткова неприбутковість, часом винесення його за межі прайм-таймового ефіру. Разом з тим, прослідковується тенденція, що сучасні телевізійники усе частіше починають знімати власні документальні фільми, «Сучасні телеканали ще не готові до серйозного використання кінодокументалістики для ефективного заповнення телеефіру» (Десятник, 2016). Натомість стрічки українського виробництва стають дедалі популярними. Саме завдяки трансляції української комерційної документалістики фіксують-

ся стрімкі рейтинги деяких вітчизняних телеканалів. Серед них СТБ, Інтер, ТРК Україна, 1+1, UA:перший, ICTV.

Слід зазначити, що вітчизняне документальне кіно пройшло низку сходинок розвитку, що призвели до зростання ролі та авторитету сучасного документального жанру. Пояснюється це змінами на ринку кінематографа та новими віхами розвитку технічної складової, що дали можливості молодій українським режисерам знімати нові реалістичні стрічки, правдиво демонструючи різноманітні сторони існування українців сьогодні та у минулому. «Розвиток кінодокументалістики не стоїть на місці, молоді режисери прагнуть довести до глядача своє бачення одвічних проблем та можливих шляхів їх вирішення. За допомогою сучасних медіа глядач більш орієнтований на якісне документальне кіно. Сучасні телеканали починають надавати активну підтримку молодим та вже досвідченим режисерам-документалістам, створюють власні документальні телепроекти, висвітлюють найбільш актуальні теми Другої світової війни, Голодомору, діяльності УПА, ОУН та ін.» (Десятник, 2016).

Варто наголосити, що етап сучасного розвитку українського кінематографа починається з 1994 року, який розпочався з появою документальних кіноциклів на телебаченні. Золота пальмова гілка Каннського кінофестивалю, яку за свою геніальну роботу отримав І. Стрембицький (фільм «Подорожні») продемонстрував нові обрії українського документального кінематографа світові. Стрічка не є нетрадиційною, адже режисер провів підтекстову «сюжетну лінію», що під новим кутом дозволяє подивитись на психічно хворих літніх самотніх людей. Цей фільм сповнений образів-спогадів, котрі доповнюють авторський текст,

а найбільший ефект впливу досягається засобом монтажу – вставленими влучними фразами, що супроводжують образ у фільмі. С. Буковський у 2011 році представив світові стрічку «Україна. Точка відліку», що висвітлила новий образ України. Стрічка присвячена 20-річчю незалежності України, акцентується увага на розпаді СРСР, а головним персонажем виступає колишній президент України Леонід Кравчук, спогади якого будують центральну сюжетну лінію. Режисер отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка у 2004 році за фільм «Війна. Український рахунок», що був знятий у 2003. Геніальним творінням є фільм режисера, що показує історію Голокосту в Україні під назвою «Назви своє ім'я», продюсерами якого були Стівен Спілберг та Віктор Пінчук у 2006 році. Фільм розповідає історії багатьох народів у цей період: українців, євреїв, молдован, циган, що постраждали у ті часи. Стрічка «Живі» у 2008 році здобула Гран-прі на міжнародному північно-південному медіа-форумі в Женеві, що, також, демонструвала тему Голодомору в Україні за 1932-1933 роки. Зазначена стрічка відображає дві лінії, одна з яких демонструє свідчення очевидців Голодомору, а інша – описує шлях британського журналіста Г. Джонса, що був радником прем'єр-міністра Великобританії Д. Л. Джорджа. Саме він оприлюднив реалістичні факти голодомору, після чого його депортували до Москви. Цю стрічку було нагороджено премією «Документальне кіно» на фестивалі «Золотий абрикос» у Вірменії 2009 року. Після цих подій С. Буковський отримав звання народного артиста України.

Доцільно сказати, що на думку М. Миргородського стрічка «Точка відліку» без перебільшення знакова подія у політич-

ному і культурному житті країни. Канал «Україна», як відзначає генеральний директор, готовий повернути на екрани документалістику, яка дає глядачеві можливість побачити життя таким, яким воно є» (Данькова, 2009). Отже, усе більше зростає увага до документального кінематографа з боку споживача. Збільшується попит, а українське телебачення намагається зробити процес виробництва авторських документальних фільмів та телепроектів, присвячених актуальним темам сьогодення якіснішими. Порівняно нещодавно українське документальне кіно у невеликих кількостях почало продаватися в інші країни. «Так сучасне неігрове кіно цілком спроможне здобувати високі нагороди та показники на відомих світових кінофестивалях» (Гаврилюк, 2012).

У ході дослідження можна сказати, що стрімкий розвиток вітчизняного документального кінематографа в усьому багатстві свого дискурсу зумовило появу жанру інфотейнменту, що нині реалізується на екранах телевізорів у формі телепродукту, котре прагне задовольнити інформаційні потреби глядача. Тож, на думку С. І. Горевалова (2014) «Основною характеристикою даного методу є використання елементів «розважальної» подачі матеріалу, з метою зацікавлення глядачі та концентрації на інформаційному змісті. Використання методу «інфотейнмент» широко застосовується як зарубіжними телеканалами (NBC, CNN), так і вітчизняними (ICTV, СТБ, 1+1)». Таку тенденцію варто визначати як певна гібридизація жанру, адже простежуються певні риси, які запозичуються документальним проектом у інфотейнменту.

Також слід зазначити, що «інфотейнмент» на думку М. Кондратьєвої (2004), як новий жанр «...цікавий своїми різно-

манітними проявами, водночас складний для використання. Лише журналісти, які опанували всіма телевізійними жанрами («інфотейнмент» увібрав в себе елементи нарису, репортажу, огляду тощо), можуть його розуміти і працювати в ньому». Також, автор відмічає, що «розвиток інфотейнменту в Україні сприятиме розмаїттю програм сучасного українського телебачення».

Тож, сьогодні телевізійники-практики підкреслюють, що для сучасного документального кіно «...необхідною є інтеграція в суцільний процес творення розважального телебачення, адже популяризація розважального кіно може стрімко підняти рейтинги та завоювати першу позицію на ринку» (Кондратьєва, 2004). Зазначимо, що наголошені пріоритети активно діють на телеканалі «1+1», котрий позиціює себе як телеканал, що активно сприяє розвитку іміджевого документального кіно. Наш сучасник Юрій Морозов, під час перебування на посаді директора телеканалу «1+1» потужно підтримував розвиток документалістики, що висвітлювала історичний вектор України. З 1997 року світ побачили цикли-кіно «Україна ХХ століття», що висвітлювали низку документальних хронік громадянської війни, Голокосту, українізації, що мала місце у 20-ті роки минулого століття та дисидентство як шлях формування національної свідомості українця.

У ході дослідження з'ясовано, що дискурс висвітлення національної документалістики підтримує також телеканал СТБ, що нині дотримується власного формату документального кіно, що містять певні риси інфотейнменту. Прикладами є такі проекти, як: «У пошуках істини», «Неймовірні історії про кохання», «Зіркове життя» та інші, що додає до

загального рейтингу цілих 10%. Цикл таких передач містить елементи інтерв'ю та низку документальних кадрів про героя та етапи його життя.

Також, окремої уваги заслуговують проекти на телеканалі «Інтер», що протягом багатьох років диктують параметри українських документальних програм. Найяскравішими проектами телеканалу були: «Леонід Кучма: людина, яку ми не знали» – його рейтинг сягав 7,8%. Відомий телепроект, що отримав визнання у 2012 році та приніс рейтингів на 7,51% мав назву «Брати Клички. Смак перемоги»; «Таємниці століття: НЛО. Підводні прибульці», представлений у 2015 році утримав увагу споживачів на рейтинг до 6,69%.

Отже, варто сказати, що такі документальні телепроекти не лише презентують реальну ситуацію у державі, вони да-

ють змогу по новому поглянути на певні етапи історії нашої країни, певних політичних діячів та відомих особистостей. Тож, державний телеканал «UA:перший» демонстрував документальні передачі, що презентували бачення української історії під новим кутом. Наприклад, проект «УПА. Тактика боротьби» висвітлювала портрети наших героїв та підняла рейтинг до 1,34%, стрічка «Співучий ректор» про Михайла Поплавського, забезпечила рейтинг до 1,7%.

Проводжучи моніторинг сучасних телеканалів України, серед яких були: СТБ, Інтер та ТРК Україна, 1+1, UA:перший, ICTV, на рахунок трансляції циклів документальних фільмів, нами було з'ясовано якими є найпопулярніші тематики, що нині сприймаються глядачами та цікавлять українців, що нижче представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Актуальна тематика українського документального кіно

№	Тематика, що цікавить українського глядача	Відсотки
1.	Фільми про НЛО	11%
2.	Цикли про історичні постаті	18%
3.	Документальні фільми про політичних діячів	21%
4.	Фільми соціального характеру	51%
5.	Фільми про зірок спорту, шоу-бізнесу та телепростору	88%
6.	Фільми кримінального характеру	92%

Проведене інтернет-опитування продемонструвало цифри щодо вподобань вітчизняного глядача. Також, нами було опитано через мережеву анкету 205 осіб, що дає нам змогу говорити про проведене пілотне дослідження.

Слід сказати, що, на думку Л. Брюховецької (2003) «за роки Незалежності в Україні було знято величезну кількість гідних уваги документальних фільмів». Вона також наголосила, що особливості

уваги заслуговують фільми А. Микульського «Я камінь з Божої праці» та С. Буковського під назвою «Війна – український рахунок». На думку В. Манського (2019) «...сучасне документальне кіно потребує дещо іншої підтримки, яка полягає перш за все в розробці навчальних програм та курсів кінодокументалістики, створенні широкої навчальної бази розвитку майбутніх режисерів та сценаристів за фахом документальне кіно».

Отже, дискурс сучасної української документалістики ознаменувався масштабним циклом «Невідома Україна», що сьогодні розглядається науковцями з позиції історії документального кіно, адже були представлені громадськості з 1993 по 1996 роки. Цей проект представляв практично усю історію України та містив наступні цикли – «Нариси нашої історії», «Золоте стремено», «Як судились колись в Україні», «Лікарська справа в Україні» (Тримбач, 2019).

Висновки

Узагальнюючи викладене вище, слід сказати, що документальне кіно як жанр пройшло складний шлях розвитку, що обумовив роль документалістики у сучасному кінематографі, яка щоденно зростає. Ринок сучасного документального кінематографа динамічно змінюється, попит на проекти та стрічки стає потужнішим, збільшується потреба глядача у якісному продукті.

Сучасний екранний дискурс вітчизняного документального кінематографа

ознаменується багатьма геніальними роботами українських митців, до яких варто віднести такі роботи як: «Війна – український рахунок» С. Буковського (телеканал 1+1), «Війна без переможців» Л. Литвинова, М. Курдюмова (телеканал «Інтер»), «Між Гітлером і Сталіном – Україна в II Світовій війні» С. Новицького, «У рамках долі – Історія 1-ї української дивізії УНА 1943-1945» режисера Т. Химича та інші.

Документальне кіно розширює обрії свого впливу на глядача різноманітними тематиками та образами. Така тенденція була зафіксована нами під час проведення моніторингу стрічок та інтернет-опитування українців, щоб провести пілотне дослідження та встановити які саме проблеми цікавлять сучасників. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у необхідності поглибленого вивчення соціального ставлення до сучасного українського кінематографа та детальнішому вивченні сучасної жанрової структури документального проекту, що нині проходить етап певної гібридизації.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Брюховецька, Л., 2003. *Приховані фільми. Українське кіно 1990*. Київ: АртЕк.
- Гаврилюк, П.І., 2012. Особливості монтажу в документальному кіно та телебаченні. *Культура України*, 9, с.113-119.
- Горевалов, С.І. та Десятник, Г.О., 2014. *Вступ до спеціальності кіно-телемистецтво*. Київ.
- Гоян, В.В., 2011. *Журналістська творчість на телебаченні*. Київ: Київський університет.
- Данькова, Н., 2007. Українське неігрове кіно на шляху до комерціалізації. *Телекритика*, [online] 4. Доступно: <<http://www.telekritika.ua/events/2007-04-23/8761>> [Дата звернення 7 жовтня 2019].
- Данькова, Н., 2009. Зірково-таємниче життя української документалістики. *Телекритика*, [online] 2. Доступно: <<http://www.telekritika.ua/telebachennya/2009-02-09/43669>> [Дата звернення 8 жовтня 2019].
- Десятник, Г.О., 2016. *Основи екранної документалістики*. Київ: Видавництво Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Кондратьєва, М., 2004. Цифрові технології в документальному кіно. *Екранна освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку*. Київ, с.48-52.

Манський, О., 2019. Екран: найголовніше в середині. *Екранознавство*, 3. Київ: Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Стасюк, В., 2016. «Виктор Асюк: В художественном кино я хотел бы сделать Аlesia Adamovicha, Владимира Короткевича и Василя Быкова». *Белорусский портал TUT.BY*. [online] Доступно: <<http://news.tut.by/culture/79527.html>> [Дата обращения 10 октября 2019].

Тримбач, С., 2019. Українське кіно. *Медіакритика*, [online] 3. Доступно: <<http://ucf.org.ua/films>> [Дата звернення 10 жовтня 2019].

REFERENCES

- Brukhovetska, L., 2003. *Prykhovani filmy. Ukrainske kino 1990* [Hidden films. Ukrainian Cinema 1990]. Kyiv: ArtEk.
- Dankova, N., 2007. Ukrainske neihrove kino na shliakhu do komertsializatsii [Ukrainian non-feature film on the way to commercialization]. *Telekrytyka*, [online] 4. Available at: <<http://www.telekritika.ua/events/2007-04-23/8761>> [Accessed 7 October 2019].
- Dankova, N., 2009. Zirkovo-taiemnyche zhyttia ukrainskoi dokumentalistyky [Star-mysterious life of Ukrainian documentary]. *Telekrytyka*, [online] 2. Available at: <<http://www.telekritika.ua/telebachennya/2009-02-09/43669>> [Accessed 8 October 2019].
- Desiatnyk, H.O., 2016. *Osnovy ekrannoi dokumentalistyky* [Fundamentals of Screen Documentary]. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
- Havryliuk, P.I., 2012. Osoblyvosti montazhu v dokumentalnomu kino ta telebachenni [Features of editing in documentary and television]. *Kultura Ukrainy*, 9, pp.113-119.
- Hoian, V.V., 2011. *Zhurnalistska tvorchist na telebachenni* [Journalistic creativity on television]. Kyiv: Kyivskiy universytet.
- Horevalov, S.I. and Desiatnyk, H.O., 2014. *Vstup do spetsialnosti kino-telemystetstvo* [Introduction to the specialty of cinema, television]. Kyiv.
- Kondratieva, M., 2004. Tsyfrovii tekhnolohii v dokumentalnomu kino [Digital technologies in documentary cinema]. *Ekranna osvita v Ukraini. Suchasnyi stan, problemy rozvytku*. Kyiv, pp.48-52.
- Manskyi, O., 2019. Ekran: naiholovnishe v seredyni [Screen: the most important thing in the middle]. *Ekranoznnavstvo*, 3. Kyiv: Instytut zhurnalistyky Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka.
- Stasiuk, V., 2016. "Viktor Aslyuk: V khudozhestvennom kino ia khotel by sdelat Alesia Adamovicha, Vladimira Korotkevicha i Vasilia Bykova" ["Victor Aslyuk: In feature films, I would like to make Ales Adamovich, Vladimir Korotkevich and Vasil Bykov"]. *Belorusskii portal TUT.BY*. [online] Available at: <<http://news.tut.by/culture/79527.html>> [Accessed 10 October 2019].
- Trymbach, S., 2019. Ukrainske kino [Ukrainian cinema]. *Mediakrytyka*, [online] 3. Available at: <<http://ucf.org.ua/films>> [Accessed 10 October 2019].

ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ КИНО В СОВРЕМЕННОМ ЭКРАННОМ ДИСКУРСЕ

Ирина Гавран^{1а}, Марьян Ботвин^{2а}

¹ кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры тележурналистики и мастерства актёра; e-mail: yarynka.77@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6777-3038

² магистрант кафедры кино и телеискусства;
e-mail: maryan096@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0466-2322

^а Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Аннотация

Цель исследования – проанализировать современное документальное кино на отечественном рынке с позиции функционирования дискурса кинематографа. **Методология исследования** базируется на использовании следующих методов: историографии – был использован для обзора истории развития отечественного документального кино; теоретико-методологического анализа, который заключался в изучении ситуации, связанной с трансляцией документальных киноциклов на телевидении; мониторинга – для изучения спектра современной тематики документального кино; социологический опрос – для определения существующей мысли зрителя о современном документальном кино.

Научная новизна заключается в том, что впервые в научной литературе осуществлена систематизация современных телеканалов, которые сегодня демонстрируют документальное кино. **Выводы.** По состоянию на сегодняшний день, роль документалистики в кинематографе занимает видное место и растет каждый день. Это объясняется формированием украинского рынка документального кино, и растущими возможностями современников создавать реалистичные картины, которые правдиво отражают нашу историю. Дальнейшие исследования этой проблематики стоит строить на аспектах гибридизации жанра документального проекта и глубоком изучении социального отношения к современному украинскому кинематографу.

Ключевые слова: документальное кино; дискурс; рынок документальных фильмов; документальные проекты; кино; телевидение

DOCUMENTARY CINEMA IN CONTEMPORARY SCREEN DISCOURSE

Iryna Havran^{1a}, Marian Botvyn^{2a}

¹ PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the TV Journalism and Acting Department;
e-mail: yarynka.77@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6777-3038

² Undergraduate of the Cinema and Television Arts Department;
e-mail: maryan096@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0466-2322

^a Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article research is to analyze a contemporary documentary film in the domestic market from the point of view of the functioning of cinema discourse. **Research methodology** of the study was to use the following methods: historiography was used to review the history of a domestic documentary film; theoretical and methodological analysis was consisted of examining the situation related to broadcasting documentary cinema cycles on television; monitoring to explore the range of contemporary documentary topics; a sociological survey to outline the viewer's current opinion about the contemporary documentary. **The scientific novelty** is that for the first time in the scientific literature systematization of modern TV channels, which today show Ukrainian documentary films and TV projects, has been carried out. **Conclusions.** As of today, the role of documentary in cinema is at the forefront and is increasing every day. This is due to the formation of the Ukrainian market of documentary cinema, and the growing ability of contemporaries to create realistic paintings that truly reflect our history. Further studies of the outlined issues should be based on the aspects of hybridization of the genre of the documentary project and a deeper study of social attitudes towards contemporary Ukrainian cinema.

Keywords: documentary films; discourse; documentary films market; documentary projects; films; television

